

Høgtlesing på nynorsk

Av Anne Steinsvik Nordal

I norsk skule har ein lang tradisjon for høgtlesing i undervisninga. Frå mi eiga tid som elev hugsar eg at høgtlesing var brukt i mange fag. Det var svært spennande når læraren las bloddryppande forteljingar frå Snorre, når vi såg lysbilete av alle slag ormar og slangar som fanst i naturen og han las og fortalde korleis dei levde. Innlevinga var sterk, alle var knystille og eg hugsar eg drog føtene opp på stolsete fordi eg førestilte meg at dei farlege ormane låg under stolen.

Læraren vår las ofte høgt for oss, og ikkje berre i norskfaget, men i historie, kristendom som det då heitte, naturfag og andre fag. Ved gjennomgang av nytt stoff var høgtlesing av heimelekse ein vanleg arbeidsmåte. Læraren demonstrerte uttalen og forklarte enkeltord og omgrep, og med samtale og spørsmål vart teksta sett inn i ein samanheng.

I dei siste åra har ein hatt fleire lesekampanjar i skulen. Testar har vist at norske elevar ikkje er mellom dei beste lesarane internasjonalt, og at motivasjonen for lesing er låg hos mange elevar. Kanskje er høgtlesing for lite vektlagt i moderne leseopplæring? Ei gransking frå 2007 viser at fagtekster vert svært sjeldan lesne som fellestekster, og at det går føre seg lite modellering av tekst i klasserommet i dag (Maagerøe og Skjelbred, 2007). Lærar erfaring med høgtlesing i klasserommet har vist at det både er populært og motiverande, og foreldre og lærarar har ofte opplevd kor lett barn hugsar det dei høyrer opplese.

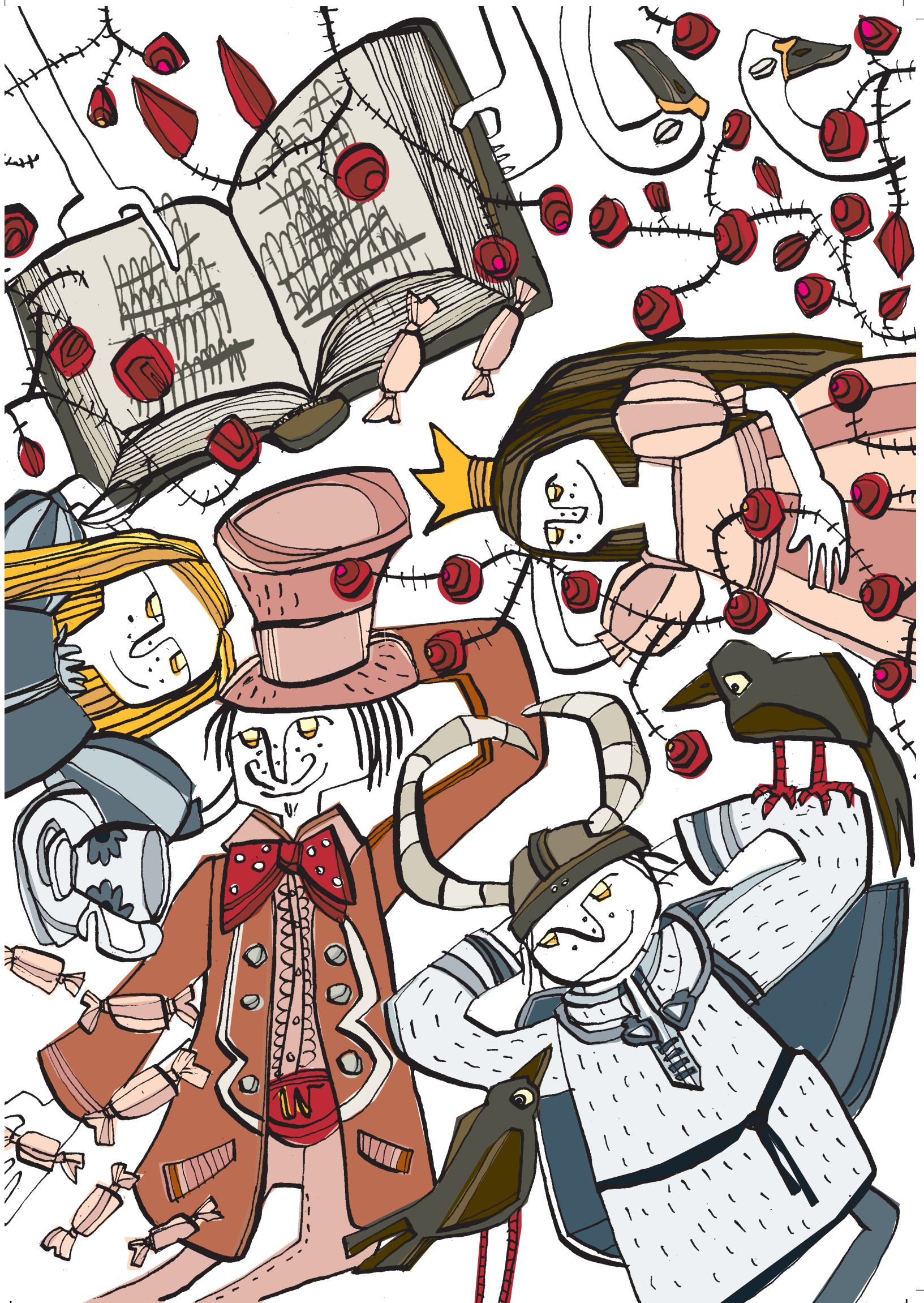
I læreplanen Kunnskapsløftet 06, under kompetansemål etter 10. årstrinn i norskfaget, står det at målet for opplæringa er at elevane skal kunne: *lese og skrive tekster i ulike sjangere, både skjønnlitterære og sakspregede på bokmål og nynorsk.*

I denne samanheng vil eg legge vekt på at elevane skal kunne «lese nynorsk», både skjønnlitterære og sakprega tekster, og at lesing også inkluderer høgtlesing. Å lese nynorsk i ulike sjangrar, er altså ein del av kompetansemåla. Høgtlesing høyrer til i to av dei grunnleggjande ferdigheitene som skal prioriterast i alle fag: *å uttrykke seg munnleg og å kunne lese.* Høgtlesing på begge målformer og i alle fag, burde vere meir vektlagt i opplæringa. Dei nasjonale prøvene i lesing inneheld tekster på begge målformer, og allsidig tilnærming til lesing, varierte arbeidsmåtar og bruk av ulike strategiar ved lesing av fagtekster er naudsynt for å betre leseferdigheitene.

Høgtlesing før

Tidlegare læreplanar har vore meir tydelege med krav til høgtlesing. *Normalplanen for folkeskolen* frå 1939, som med små endringar gjaldt heilt fram til 1960, innførte minstekrav i dei ulike faga. Målet for lesing i norskfaget var «å lære barna å lese både bokmål og nynorsk med tydeleg uttale og noenlunde riktig betoning, å forstå og gjengi det de leser og kunne skaffe seg kunnskaper ved lesing» (*Normalplanen 1957:46*). Minstekrava i lesing gjekk på lesefart og oppfatning av innhaldet. Det var også krav om at elevane skulle lese eit viss sidetal på begge målformer. Ein tredel av lesetekstene skulle vere på sidemålet.

Etter *Mønsterplan for grunnskolen* frå 1974 skulle elevane møte sidemålet gjennom lesing i 7. klasse. Planen har eit eige kapittel om opplæring i sidemål, og her er det lagt vekt på at elevane tidleg må få høyre at læraren les for dei på sidemålet, og at dei har eit godt utval av tekster og bøker på sidemålet til bruk i eiga lesing. Det vert rådd til at elevane bør få «velje å lese somme lærebøker på sidemålet», og at dei tek språket i bruk skriftleg i eige tempo. Lesing på sidemålet vart på denne måten ikkje avgrensa til lesetekster i norskfaget.

Høgtlesing no

- Læraren si høgtlesing

Burde ikkje slike krav til elevar og lærarar vere grunnleggande også i moderne leseopplæring? Om læraren les nynorske fagtekster høgt for elevane, vil han vere ein modell for korleis nynorske tekster i ulike sjangrar skal lesast. Elevane vil då verte vande til å høyre nynorsk og korleis orda skal uttalast. I denne samanhengen er det viktig at ein snakkar om forskjell og likskap mellom nynorsk og bokmål, slik at elevane tidleg vert medvitne om at me har to målformer, at dei er gjensidig forståelege, men at ein må kjenne særdraga ved begge målformene. I samband med høgtlesing er det også naturleg at lærar og elevar reflekterer over forskjellen på opplesing og forteljing, på skriftspråk, talespråk og dialekt (jf. munnlege tekster i LK06).

Mange lærarar og foreldre som har elevar eller born med nynorsk som hovudmål, ser seg ofte nøyde til å simultanomsetje tekster frå bokmål til nynorsk når dei les høgt, fordi det er så få bøker for barn og unge på nynorsk. For dei som har bokmål som hovudmål er det heilt annleis, dei får sjeldan høyre nynorsk opplese og treng erfaring med både å høyre og lese (sjå!) nynorske tekster.

- Elevane si høgtlesing

- Elevane bør tidleg få høve til å lese tekster høgt for andre, men dei må lære å førebu seg godt, gjerne ved at læraren først les gjennom teksta høgt. Kanskje kan gutar verte meir interesserte i lesing dersom saktelesing vert meir brukt i slike samanhengar? Det å få all merksemd retta mot seg sjølv er ein nyttig erfaring, som i starten kan vere vanskeleg å takle for somme elevar. Som øving til å lese for heile klassa, kan dei lese i kor, dei kan lese to og to for kvarandre og dei kan lese for mindre grupper som vert større etter kvart. Læraren må legge forholda til rette og begynne med korte og enkle tekster. For mange er det å lese frå eit manus den minst krevjande måten å framføre tekst på, og det er stort utviklingspotensiale i høgtlesinga frå dei første famlande forsøk til å lese med forståing og innleving (sjå filmen om Haugtussa på dvd-en.) Slik kan høgtlesing utført av elevane vere eit godt grunnlag for seinare munnlege framføringar som presentasjonar, forklaringar og demonstrasjonar.

Å kunne lese tekster høgt for eit publikum er noko dei fleste har bruk for. Tenk berre på foreldre, besteforeldre, tanter og onklar som gjerne les høgt for barn. Å lese opp ei tekst til andre, som til dømes referat på eit møte, å lese høgt frå avisa, å lese opp eit dikt eller ei tale, er situasjonar dei fleste kjem bort i. Har ein lært om høgtlesing og framføring av skriftleg tekst vil ein vere tryggare i situasjonen. Å lese nynorsk høgt kan vere vanskelegare for dei som har bokmål som opplæringsmål, men då er det viktig at ein øver spesielt på det i opplæringa..

Varierte nynorsktekster

Avbrot i opplesinga er meir naturleg når ein les fagtekster enn når ein les skjønnlitterær tekst. Spørsmål, kommentarar og forklaringar undervegs i lesinga kan gjere teksta lettare tilgjengeleg, skape interesse og knyte innhaldet til det elevane kan frå før. Opplesing av fagtekster krev at læraren har planlagt og tenkt gjennom framføringa på førehand slik at han veit kva som er viktig å få fram i teksta, og kva han må ta med i tillegg.

Å vise illustrasjonar og biletet til fagtekster verkar annleis enn til skjønnlitterære tekster fordi dei vanlegvis ikkje har den same appellen til fantasi og medskaping. Å lese bileta og illustrasjonane i fagtekster er sjølvstøtt ein del av lesinga. Læreplanen understrekar at grunnleggjande ferdigheiter i samfunnsfag er

- Å kunne lese vil samtidig seie å behandle og bruke variert informasjon frå bilete, film, teikningar, grafar, tabellar, globus og kart. For å forstå og delta aktivt i samfunnet ein lever i, er det òg nødvendig å kunne lese og samle informasjon frå oppslagsverk, aviser og Internett og vurdere dette kritisk. (LK06:120)

Og då må læraren undervise slik at han viser elevane korleis ein les og arbeider med informasjon frå samansette tekster.

Lydbøker er også eit alternativ, og når forfattaren sjølv eller ein dyktige skodespelarar les, tilfører dei ofte teksta ein ny dimensjon. Å tilrå lydbøker som elevane kan høyre i fritida, er også ein måte å venje dei til å høyre opplesen nynorsk på.

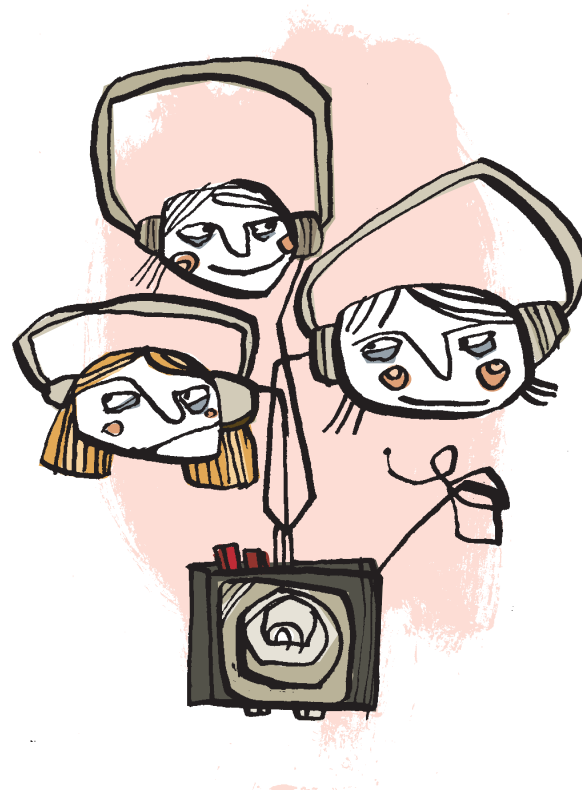
Å kjøpe inn nokre eksemplar av nye ulike lærebøker (frå forskjellige forlag) til skulebiblioteket for å skaffe elevane meir variert fagstoff på nynorsk, er ein god ide. Ein vil då ha eit større spekter av nye fagbøker på nynorsk som kan brukast både til oppslagsbøker og lesebøker for elevar og lærarar. Nynorsk tekst på skjermen er ein læringsressurs som kan brukast aktivt. Nynorsk tekst på utanlandske program og opplesen nynorsk til dømes i nyheitssendingar, kan brukast til analyse og samanlikning av nynorsk/bokmål, nynorsk/engelsk, nynorsk/tysk og så vidare. Nyheitssendingane i NRK har lang tradisjon for «normert» uttale på nynorsk. Å la elevane høyre og sjå (tekst) på nyheitssendingane for å leggje merke til og lære nynorsk kan vere bevisstgjeringande og aktuelt.

I framtida kan lydbøker der teksta er synleg på skjerm, som i eit karaokeopplegg, verte tilgjengeleg som læremiddel. Då kan ein høyre teksta opplesen og sjå korleis orda ser ut samtidig. I multimodale tekster finst det mange høve til å leggje inn bilete, animasjonar og klikkpunkt til utvidingar og opplysningar om teksta. I det heile er lesing av multimodale tekster eit område som nok er for lite brukt i skulen (jf. *Skolens digitale tilstand – ITU Monitor 2009*), men som kan skape ekstra motivasjon og lyst til å lese for både små og store. Å ta i bruk moderne tekstformer er ikkje minst viktig for at både barn og vaksne skal vert motiverte til å lese meir nynorsk.

Kvifor skal ein lese nynorsk tekster høgt for elevane

- Fordi å lese nynorsk etter lystprinsippet er viktig i opplærings-samanheng.
- For å venje elevane til å høyre ulike former for norsk opplese.
- For at elevane skal ha kompetente lese-modellar for å støtte lese- og skriveforsøk i førskule- og skulealder. Læraren må vere modell for god lesing og gode lesestrategiar.

- Fordi læraren slik kan gjere elevane kjende med den skriftspråklege kulturen på nynorsk. På den måten vert dei medlemmer av eit større skriftspråksamfunn enn om dei høyrer berre bokmål. Nynorsktekster er ein del av dei kulturberande tekstene som høyrer med i vår felles kulturarv.
- For å fokusere på likskap og forskjell på opplesing av bokmål og nynorsk.
- For å samtale med elevane om ulike lydar i talespråk (trening av fonologisk medvit)
- For å vise at oppleving og leselyst vert like godt stimulert av å høyre nynorsk tekst som bokmål. Å skape interesse, glede, spenning og leselyst er grunnlaget for all framtidig lesing.
- Fellesoppleving av tekster.
- Lettare veg til faglitteratur og skjønnlitteratur på nynorsk.

KJELDER:

Maagerøe, Eva og Dagrún Skjælbred, 2008:
I Askeland, N. og C. Falck-Ytter: *Nynorsk på nytt* (s81). Fagbokforlaget.LNU.2009
ITU Monitor 2009 – Skolens digitale tilstand
(<http://www.itu.no/ITU+Monitor+2009++Skolens+digitale+tilstand.9UFRDG0f.ips>)
Lindbäck, Sven Oscar 2003: <http://www.elevsiden.no/lesing/1098246846>
KUF (1996). *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Nasjonalt Læremiddelsenter 1996.
<http://www.udir.no/Tema/Lareplaner/>
Læreplan for forsøk med 9-årig skole, 1959
Normalplan for folkeskolen frå 1939
Mønsterplan for grunnskolen frå 1974